

- духовна семінарія. Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://www.sde.org.ua/home/news/678-mizanec.html>. — Дата звернення: 14.01.2018.
12. Могильницький Іван [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна Енциклопедія. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Могильницький_Іван. — Дата звернення 2.02.2019.
13. Білий Б. М. Могильницький Іван [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. Т. 7. — Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Могильницький>. — Дата звернення: 18.01.2019.

Надійшла до редакції 15.03.2019 р.

УДК 94(477):289.94«1908/1910»

А. І. Федорова

ВІДКРИТТЯ СТАРООБРЯДЦЯМИ УКРАЇНИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ Ж. «ЦЕРКОВЬ», 1908–1910 рр.)

Федорова Алла Іванівна, канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет,
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна

АННОТАЦІЯ

1905 р. урівняв старообрядців в правах з представниками інших конфесій. В статті на матеріалах старообрядницького журналу «Церковь» характеризується процес відкриття навчальних закладів для дітей старообрядців впродовж 1908–1910 рр. на теренах сучасної України. Описуються складнощі, з якими стикнулися, наприклад, старообрядці посада Вилкового, які були позбавлені фінансування власного навчального закладу з місцевих коштів, незважаючи на те, що основна сума бюджету наповнювалася ними. І навпаки, завдяки старанням старообрядця, члена Олександрійського земства Л. Є. Шулімова відкриваються школи та училища в Золотарьовці, Никольському, Новогеоргієвську Херсонської губернії за рахунок та за активної підтримки земства. Певні поступки спостерігаємо і в Добрянці Чернігівської губернії, де молебєн перед початком занять служив старообрядницький священник, а не як раніше — єдиновірський.

Були відкриті школи церковно-слов'янської грамоти в Микитині (1908) та Городищах (1910) Катеринославської губернії.

Світлини, вміщені на сторінках журналу, дають змогу побачити вигляд Ізмаїльського початкового училища, вчителів та учнів Вилковського старообрядницького училища, урочисте відкриття старообрядницького училища в Одесі тощо.

Ключові слова: старообрядці України, школи, училища, журнал «Церковь», Л. Є. Шулімов.

А. И. Федорова

ОТКРЫТИЕ СТАРООБРЯДЦАМИ УКРАИНЫ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ (ПО МАТЕРИАЛАМ Ж. «ЦЕРКОВЬ», 1908–1910 гг.)

Федорова Алла Ивановна, канд. ист. наук, доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет,
просп. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

1905 г. уравнивал старообрядцев в правах с представителями других конфессий. В статье на материалах старообрядческого журнала «Церковь» характеризуется процесс открытия учебных заведений для детей старообрядцев на протяжении 1908–1910 гг. на территории современной Украины. Описываются сложности, с которыми столкнулись, например, старообрядцы посада Вилково, которые были лишены финансирования собственного учебного заведения из местных средств, невзирая на то, что основная сумма бюджета наполнялась ими. И наоборот, благодаря стараниям старообрядца, члена Александрійского земства Л. Е. Шулімова открываются школы и училища в Золотаревке, Никольском, Новогеоргієвке Херсонской губернии за счет и при активной поддержке земства. Определенные уступки наблюдаем и в Добрянке Черниговской губернии, где молебєн перед началом занятий служил старообрядческий священник, а не как ранее — єдиновірський.

Были открыты школы церковно-славянской грамоты, в частности, в Никитине (1908) и Городищах (1910) Екатеринославской губернии.

Фотографии, помещенные на страницах журнала, дают возможность увидеть вид Измаїльського начального училища, учителей и учеников Вилковського старообрядческого училища, торжественное открытие старообрядческого училища в Одессе и т. д.

Ключевые слова: старообрядцы Украины, школы, училища, журнал «Церковь», Л. Е. Шулімов.

A. I. Fedorova

**THE OPENING OF THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS
BY THE OLD BELIEVERS OF UKRAINE (BASED ON THE
MATERIALS OF THE JURNAL «CHURCH», 1908–1910)**

Fedorova Alla Ivanivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: alla_f2006@ukr.net

Odessa National Polytechnic University,
1 Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

1905 equated the Old Believers in their rights of other denominations. The article describes the process of opening the educational institutions for the children of the Old Believers during the years 1908–1910 on the territory of modern Ukraine based on the Old Believers' magazine «Church». It describes the difficulties encountered, for example, by the Old Believers in the Vilkovovo town, who were deprived of financing of their own educational institution from local funds, despite the fact that the bulk of the budget was filled with them. And vice versa, thanks to the L. Shulimov, a member of the Alexandrian Land Union, there was opened schools and colleges in Zolotarevka, Nikolsky, Novogeorgiyivka and Kherson province at the expense and with the active support of the zemstvo. Certain concessions are also observed in the Dobryanka of the Chernigov province where before the start of the classes the moleben was served by the Old Believer priest, and not like before — the common believer.

There were opened Schools of Church Slavonic letters, in particular, of the Nikitin (1908) and the Gorodishche (1910) of the Katerinoslav province.

Photographs placed on the pages of the magazine provides an opportunity to see the view of the Izmail elementary school, teachers and students of the Vilkovovo old-believers school, the grand opening of the old-believers school in Odessa, etc.

Key words: *Old Believers of Ukraine, schools, colleges, the magazine «Church», L. Shulimov.*

1905 р. приніс позитивні зміни в життя старообрядців Російської імперії. Завдяки прийняттю 17 квітня 1905 р. наказу «Про зміцнення принципів віротерпимості» та 17 жовтня 1905 р. маніфесту «Про дарування населенню непорушних основ громадянської свободи на засадах дійсної недоторканнос-

ті особи, свободи совісті, слова зібрань та союзів» з діяльності старообрядців знімалися законодавчі обмеження, вони поступово зрівнювалися в правах з представниками інших конфесій. Почався, за образним висловом відомого апологета старообрядництва Ф. Ю. Мельникова, «золотий вік» старообрядництва. Цей період характеризувався активним спорудженням храмів, монастирів, виходом в світ старообрядницької літератури, періодичних видань тощо. Чимала увага приділялася й освіті, зокрема відкривалися старообрядницькі школи та училища, школи для вчителів тощо.

Питання освіти неодноразово розглядалися на Освященних соборах старообрядців Білокриницької ієрархії в Росії. Зокрема Освящений собор в Москві 23 вересня 1906 р. ухвалив: *«вменить в непременною обязанность священникам и попечительствам каждого прихода позаботиться об открытии в приходе школы грамоты, а где возможно — церковно-приходских училищ с более высокой программой обучения. Изыскание средств на это возлагается на священников и попечителей»* [1, с. 188].

Певні зміни з фінансуванням системи освіти сталися після 1907 р., коли Друга державна дума розглянула проект «Про введення загальної початкової освіти в Російській імперії», основні положення якого були втілені в законі 1908 р. про додаткові асигнування на потреби початкової народної освіти. Згідно з цим законом міста і земства починають отримувати гроші на реалізацію планів загального навчання, оплату праці вчителів, будівництво приміщень для шкіл тощо.

Питання освіти старообрядців не є новим в історіографії. Його в своїх наукових доробках розглядали О. Єршова [2], І. Севастьянов [3], С. Таранець [4; 5], Є. Шишкіна [6] та ін. В основному в цих роботах розглядалася освіта старообрядців в загальноімперських масштабах або окремих регіонах Російської імперії, дослідження ж старообрядницьких навчальних закладів на території України (у сучасних територіальних рамках) відсутнє.

В представленій статті ми пропонуємо звернути увагу на заклади освіти для дітей старообрядців, відкриті на території України впродовж 1908–1910 рр. Джерелом для написання послужили статті, замітки, а також фотоматеріали, опубліко-

вані в старообрядницькому журналі «Церковь» за вказаний період.

Перша спроба висвітлення поставленого питання здійснена у нашій статті «Ізмаїльське старообрядницьке училище та доля його перших вчителів» [7], де зазначалося, що завдяки зусиллям єпископа Іннокентія (Усова) в м. Ізмаїлі у 1907 р. було відкрито училище для дітей старообрядців. Училище утримувалося коштами общини і підпорядковувалося Одеському учбовому округу Міністерства народної освіти. Вчителем був присланий Іван Галкін, який через непорозуміння особистого характеру, наклеп змушений був наприкінці цього ж року переїхати до Вилкового. Новим вчителем в Ізмаїл було призначено А. Римакова, який також не задовольнив місцевих старообрядців [7; 8].

20 травня 1908 р. вилковське міське початкове (однокласне) старообрядницьке училище, куди перейшов вчителювати І. Галкін, екзаменувало 78 учнів. На іспитах був присутній і старший священик місцевої старообрядницької церкви о. Євфимій Тихонов, засновник училища. Найбільш успішні хлопчики були нагороджені Євангелієм з пам'ятним написом: «*Пусть эта книга, дитя, будет твоей руководительницей в жизни и особенно запомни из нея слова Господа Иисуса Христа. «Люби ближняго своего, как самого себя»*» [9]. На наступний рік планувалося прийняти на навчання близько 200 дітей, і старообрядці Вилкового вирішили запросити одного чи двох помічників вчителя. Правда, І. Галкін не залишився в місті.

У Вилковому, де більшість населення становили старообрядці, було і трикласне міське училище, в якому законоучителем був священик-місіонер о. Ларіон Софронович, настоятель Никольської новообрядницької церкви. Вилковці старообрядці зазначали, що І. Софронович ззовні видавався «другом-приятелем» старообрядців, а насправді діяв проти інтересів старообрядців. Дітей в трикласному міському училищі нараховувалося менше 50 при 6 учителях, а в однокласному старообрядницькому, як вже зазначалося вище, — 78, ще 42 учням відмовили в навчанні. Вилковці старообрядці зазначали, що трикласне училище не виправдовує витрачених на нього коштів. Їх обурювала нерівномірність розподілу коштів громади, основна сума яких зібрана зі старообрядців. Напри-

клад, управа (4 члени — українці, 4 — старообрядці, голова — на боці перших) надавала священикам місцевих церков по 750 крб. (більшість населення — прихожани старообрядницької церкви, лише ж — новообрядницької); за законоучительство в міському училищі І. Софронович отримував 330 крб., в жіночому початковому — 100, в церковно-приходській школі — 60, а законоучитель старообрядницького училища не отримував жодної копійки. Через це старообрядці повели боротьбу проти І. Софроновича. Не бажаючи навчатися у нього, вони обирають за краще віддавати своїх дітей до старообрядницького однокласного училища [10].

Старообрядницькі делегати з Ізмаїла та Вилкового у 1908 р. на Дев'ятому Всеросійському з'їзді старообрядців в Нижньому Новгороді зробили доповідь щодо старообрядницьких вчителів. Вони наполягали, що старообрядницькі вчителі мають бути людьми глибоковіруючими, чесними, тверезими та високоморальними. Від розпусних та безрелігійних вчителів просили їх позбавити. Доповідь викликала гарячі обговорення, врешті висловлено побажання, щоб недостойних вчителів не приймали в жодному старообрядницькому училищі [11, с. 1041].

5 жовтня 1908 р. відбулися батьківські збори в Вилковському старообрядницькому училищі. Батьки прийшли у жах від матеріально-технічного стану приміщення: стіни облізли, стеля обвалилася, на 130 учнів — 17 тримісних парт, більшість учнів сидять на підлозі в пилюці та бруді. Було вирішено: 1) остаточно віддалити від своєї церковно-громадської діяльності о. І. Софроновича, не даючи йому можливості навіть опосередковано впливати на своє життя; 2) віддалити його від законоучительства в міському училищі, доручити цю справу місцевому диякону о. Амвросію Воробйову; 3) просити посадську управу виділити під училище належне приміщення; 4) уповноважити 40 осіб пред'явити висловлені вимоги в управу [12].

Отже боротьба вилковців-старообрядців була спрямована проти законоучителя іншої конфесійної приналежності, оскільки більшість населення становили старообрядці.

У 1908 р. отримано дозвіл та починають функціонувати декілька навчальних закладів для дітей старообрядців на території України.

Зокрема у 1908 р. харківська старообрядницька община отримала дозвіл губернського правління на будівництво школи на власній землі по вул. Ярославській, 28, неподалік від церкви [13].

22 жовтня 1908 р. відбулося урочисте відкриття земського народного училища для дітей старообрядців в Золотарьовці Херсонської губернії [14].

Це стало можливим завдяки зусиллям Лева Євсєєвича Шулімова, який у 1906 р. обраний волосним старшиною, а також земським гласним Олександрійського земства. В перші роки вся його діяльність була присвячена облаштуванню громадських справ. Громада (і старообрядці, і українці) до нього ставилися з повагою, так само як і земські діячі. Був обраний членом кошторисно-ревізійної комісії, пропонували йому стати і членом земської управи, але через сімейні обставини він відмовився [15, с. 178].

На урочистому відкритті Золотарьовського училища був присутній уповноважений від Олександрійської земської управи. Училище знаходилося тимчасово в приватному будинку. За сприяння земства, яке асигнувало 3500 крб. на спорудження приміщення для училища, зводився будинок. Попечителем училища став Л. Є. Шулімов, вчителем — Г. В. Галкін.

В день відкриття попечителем училища були скликані екстрені збори старообрядців, на яких заспокоїли старообрядців, ухваливши, що в училищі будуть навчатися виключно діти старообрядців, никоніанин-священник не тільки не міг бути призначений законоучителем, а взагалі будь-яким чином впливати на училище. Ця ухвала була передана присутньому на зібранні уповноваженому земської управи, який обіцяв підтримати бажання старообрядців, виходячи з того, що училище не може служити місіонерським цілям. У 1908–1909 н.р. в Золотарьовському училищі навчалось 75 учнів [14].

Наступного 1909 р. в Золотарьовці була збудовано двокласне училище, де навчалось 240 учнів [15]. Але на цьому не зупинялися: 17 лютого 1910 р. на зборах общини в храмі Покрова Пресвятої Богородиці вирішили просити Олександрійську земську управу відкрити друге земське старообрядницьке училище, вірили, що управа задовольнить прохання і вже весною розпочнеться спорудження приміщення [16].

22 листопада 1908 р. відбулося урочисте відкриття земського училища для дітей-старообрядців в с. Никольське Херсонської губернії також завдяки стараннями Л. Є. Шулімова. В дійстві брали участь член земської управи, інспектор народних училищ В. П. Кореподович, попечитель золотарьовського училища Л. Є. Шулімов з вчителем Г. В. Галкіним. Інспектор народних училищ зробив доповідь про значення освіти взагалі, торкнувся положення старообрядців до 1905 р., запропонував місцевому священнику стати законоучителем, коли той відмовився — обрати зі своєї громади гідну особу. Також на урочистості інспектор передав постанову земської управи про відкриття в Никольському в 1909 р. двокласного училища. Для школи земство виписало, порадившись зі спеціалістами, підручники — священна історія Г. Карабіновича та слов'янська азбука. На 300 хлопчиків було 5 вчителів [17].

У 1909 р. за ініціативи Л. Є. Шулімова було відкрите в с. Никольському двокласне ремісниче земське училище для старообрядців на 240 хлопців [15].

Також він ініціював на загальних зборах Новогеоргіївської общини просити управу відкрити з 1909 року земське училище для дітей старообрядців, викладачами в якому, як і законоучителем, мали бути виключно старообрядці [18], що і було зроблено [15].

3 вересня 1908 р. в земському училищі посаду Добрянка Чернігівської губернії служив молебєн перед початком занять на запрошення міської управи старообрядницький священник о. Авраамій Котанков. Раніше запрошували для цього єдиновірське духовництво [19].

14 лютого 1910 р. в Одесі в присутності директора народних училищ О. В. Белого при одеській старообрядницькій общині храма Покрова Пресвятої Богородиці відкрито приходське однокласне училище для дітей обох статей. З цього приводу були отримані вітальні телеграми від одеського міського голови, його заступника та інспектора народних училищ І. М. Чайковського [20].

Матеріал, вміщений в журналі, підкріплюється фотозвітом, що є дуже цінним джерелом, оскільки ми можемо бачити, як виглядали тодішні навчальні заклади, вчителі, учні тощо.

Підписи до фото	Номер і рік	Примітки
Старообрядницьке міське початкове училище в м. Ізмаїл, Бессарабська губ.	1908. — № 14. — С. 495	
Л. Є. Шулімов, церковно-громадський діяч, земський гласний Олександрівського земства, волосний старшина м. Новогеоргіївка	1909. — № 5. — С. 178; 1910. — № 30. — С. 763	помер 1910 р. від холе- ри
Учні-старообрядці міського початкового училища в пос. Вилковому Бессарабської губернії на чолі з законовчителем о. Євфимієм Тихоновим та зав. училищем І. В. Галкіним	1908. — № 25. — С. 836	
Вихід з храму на освяченні приміщення училища в Одесі	1910. — № 14. — С. 370	
Духовенство, вчитель та рада общини з присутнім на урочистості п. директором народних училищ Херсонської губ. О. В. Белім	1910. — № 14. — С. 371	м. Одеса

Відкривалися і школи церковно-слов'янської грамоти. 1 жовтня 1908 р. на хуторі Микитин Катеринославської губернії завдяки зусиллям приходського старообрядницького священика о. Петра Потьомкіна відкрита старообрядницька школа церковно-слов'янської грамоти, де навчалося 20 учнів [21].

21 листопада 1910 р. в Городищі Катеринославської губ. почалися заняття в школі церковно-слов'янської грамоти. Місцева громада старообрядців Свято-Успенської церкви за пропозицією о. Ф. Слесарьова для школи збудувала приміщення, будівництво якого завершено 1 листопада. Початок занять затягнувся внаслідок того, що не було вирішено питання вчителювання. Врешті вчителем слов'янського читання обрано церковного попечителя П. Ф. Павлова, а крюковий спів викладали уставщики П. Н. Ларін та І. А. Сержанов. Спочатку на навчання прийшло 20 хлопчиків для читання, 8 — для співу, але щодня їх лави поповнювалися. З нового року земство планувало завершити будівництво приміщень для двокласного та початкового училищ окремо, для яких потрібні вчителі-старообрядці, яких запрошували вчителювати [22].

Поновити навчання у власній школі прийняла рішення і Кам'янська (Запорізька) община на загальних зборах 1910 р.

Катеринославське земство на підтримку вчителя асигнувало 180 крб. на рік, а меценатка Л. В. Калініна — 50 крб. на рік [23].

Зазначимо також, що на Десятому Всеросійському з'їзді старообрядців Білокриницької ієрархії у 1909 р. рада з'їздів виступила з доповіддю «Про становище народної освіти серед старообрядців». Обговорювалося і питання матеріальних засобів на утримання училищ, оскільки не всі громади могли власним коштом збудувати і утримувати навчальний заклад. Зазначалося, що у деяких поселеннях склалася ситуація, коли пріоритет у фінансуванні віддавався віруючим панівної церкви, а старообрядці, навіть якщо їх більшість, матеріальної підтримки не мали, хоча були такими ж платниками податків, як й інші (як ми це спостерігали в Вилковому. — А. Ф.) [4, с. 201–202; 24]. Правда, були і виключення, коли влада активно сприяла старообрядцям. Це яскраво простежується на прикладі Олександрійського земства. В Одесі старообрядці також знайшли сприяння з боку керівництва, оскільки деякі старообрядці були гласними Одеської міської думи.

Отже, старообрядці, що проживали на території України, після 1905 р. зуміли скористатися зрівнянням у правах і активно долучилися до справи освіти: відкривали різноманітні заклади освіти як власним коштом, так і за рахунок коштів міст та земств.

Література та джерела

1. Кириллов И. Правда старой веры / И. Кириллов. — Барнаул, 2008.
2. Ершова О. П. Некоторые проблемы развития старообрядчества после манифеста 1905 г. / О. П. Ершова // Старообрядчество. История. Культура. Современность. — М., 1998. — Вып. 6. — С. 2–9.
3. Севастьянов И. М. Система образования в старообрядчестве. 1905–1918 гг.: источниковедческий аспект / И. М. Севастьянов // Вестник архивиста. — 2014. — № 2. — С. 64–79.
4. Таранец С. Домашня та шкільна освіта старообрядців у XVIII — на початку XX ст.: аспекти історії / С. Таранець // Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів. — К., 2008. — Т. 16. — С. 191–207.
5. Таранец С. В. Благодійність купців-старообрядців у сфері освіти (друга половина XIX — початок XX ст.) / С. В. Таранець // Український історичний журнал. — 2010. — № 2. — С. 86–95.
6. Шишкина Е. В. Законодательное регулирование деятельности старообрядческих школ Российской империи в 1905–1917 гг. (на ма-

- териалах Уральського регіона) / Е. В. Шишкіна // Вестник Пермского университета. — 2018. — Вып. 1 (40). — С. 129–136.
7. Федорова А. І. Ізмаїльське старообрядницьке училище та доля його перших вчителів / А. І. Федорова // Інтелігенція і влада. — 2018. — № 38. — С. 108–119.
 8. Г [город] Измаил, Бессарабской губ. // Церковь. — 1908. — № 46. — С. 1402–1403.
 9. Посад Вилков, Бесс. губ. Старообрядческая школа // Церковь. — 1908. — № 25. — С. 836.
 10. Посад Вилково, Бессарабской губ. // Церковь. — 1908. — № 37. — С. 1153.
 11. Девятый Всероссийский съезд старообрядцев // Церковь. — 1908 — № 33. — С. 1036–1042.
 12. Посад Вилково, Бессарабской губ. Родительское собрание в школе // Церковь. — 1908. — № 45. — С. 1377.
 13. Школа старообрядцев // Церковь. — 1908. — № 17. — С. 596.
 14. Золотаревка, Херсонской губ. // Церковь. — 1908. — № 45. — С. 1377.
 15. Золотаревка, Херсонской губернии // Церковь. — 1909. — № 5. — С. 177–178.
 16. С. Золотаревка, Херсон. губ. // Церковь. — 1910. — № 10. — С. 275.
 17. Село Никольское, Херсонской губернии. Открытие школы // Церковь. — 1908. — № 47. — С. 1433–1434.
 18. Г [город] Новогеоргиевск, Херсонской губ. // Церковь. — 1908. — № 50. — С. 1532.
 19. Посад Добрянка Черниговской губ. // Церковь. — 1908. — № 43. — С. 1324.
 20. Одесса // Церковь. — 1910. — № 10. — С. 275.
 21. Хут. Никитин, Екатеринослав. губ. Открытие старообрядческой школы // Церковь. — 1908. — № 50. — С. 1532.
 22. Село Городище, Екатеринославской губ. // Церковь. — 1910. — № 52. — С. 1303–1304.
 23. Запорожье-Каменское, Екатеринослав. уезда // Церковь. — 1910 — № 18. — С. 486.
 24. О положении народного образования среди старообрядцев (Доклад совета съездов, заслушанный на десятом Всероссийском съезде старообрядцев) // Церковь. — 1909. — № 35. — С. 1022–1023.

Надійшла до редакції 13.03.2019 р.

УДК 94(477)

В. Л. Цубенко

ЧИСЕЛЬНІСТЬ І ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КАНТОНІСТІВ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕНЬ КАВАЛЕРІЇ В УКРАЇНІ (1817–1857)

Цубенко Валерія Леонідівна, д. і. н., проф., завідувач кафедри українознавства, e-mail: valeriiia78d@gmail.com

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті через аналіз історичної літератури, архівних і опублікованих джерел розкрито правове становище військових кантоністів на території Новоросійського (Херсонського), Українського (Харківського) та Києво-Подільського військових поселень кавалерії у першій половині XIX ст. Встановлено, що кантоністи становили окрему категорію у соціальній структурі військового поселення кавалерії. Діти — хлопчики корінних жителів округів військових поселень кавалерії називалися військовими кантоністами. Доведено, що у військових поселеннях кавалерії інститут кантоністів існував упродовж 1817–1856 рр. Військові поселенці комплектували діючі і резервні частини військового поселення через інститут кантоністів. Доведено, що з розвитком системи військових поселень кавалерії змінювався правовий статус кантоністів. Про це свідчить реформа 1827 р., в результаті якої відбувався процес скорочення державних витрат на утримання армії, спрощення навчальної програми і скорочення терміну навчання кантоністів з метою залучення їх до сфери матеріального виробництва. Доведено, що у період правління уряду Олександра I кантоністи військових поселень кавалерії розглядалися як армійський резерв, а у період правління уряду Миколи I — як частина господарської структури кавалерійських округів. Маніфестом імператора Олександра II від 26 серпня 1856 р. кантоністи звільнялися від належності до військового відомства, а категорія кантоністів ліквідувалася, припинялося призначення на них з державного бюджету продовольство і фінансування.

Ключові слова: кантоністи, військові поселенці, військові поселення кавалерії, унтер-офіцер, учбовий ескадрон, кавалерійський округ.